

**МОРФОЛОГІЧНА ДОМІНАНТА НАКАЗОВАГО СПОСОБУ ДІЇ
ДІЄСЛОВА І ЖАНР ПОЕТИЧНОЇ МОЛИТВИ (НА МАТЕРІАЛІ
РОСІЙСЬКОМОВНОЇ ПОЕЗІЇ ХІХ-ХХІ СТОЛІТЬ)**

Самсоненко Н. І.

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

м. Харків, Україна

Сучасна лінгвопоетика висуває на передній план питання вивчення експресивного потенціалу граматичних одиниць в умовах поетичного функціонування та дослідження способів формування поетичних смислів у віршовій мові на граматичному й композиційно-граматичному підґрунті. Усупереч наявності певних наукових здобутків із цього питання (див. роботи Я. Й. Гіна, О. К. Жолковського, Л. В. Зубової, І. О. Іонової, А. К. Мойсієнка, Н. А. Ніколіної, О. Г. Ревзіної, О. О. Скоробогатової та інших дослідників), феномен підвищеної концентрації однотипних морфологічних одиниць у структурі віршового тексту, що призводить до утворення морфологічної домінанти та сприяє поетичному сенсотворенню через віршову актуалізацію нормативних граматичних форм і значень, вивчений у сучасній лінгвопоетиці фрагментарно. Студіювання в лінгвопоетичному та функційному аспектах виразного й виражального потенціалу актуалізованих морфологічних одиниць, що формують морфологічну домінанту поетичного тексту в російськомовній поезії ХІХ – ХХІ століть, поєднує досягнення традиційних і сучасних наукових парадигм і проводиться в руслі антропоцентричного підходу до аналізу мови поезії та віршового тексту.

Структура ліричного твору є складним утворенням одиниць різних мовних рівнів, які внаслідок тісної взаємодії і складної організації формують певне «ціле, що створене співвідношенням частин, тому перед дослідником

постає завдання виявлення цих частин як мовних одиниць, що формують текст» (переклад наш – Н.С.) [3, с. 284]. Композиція ліричного твору підпорядковується дії закону «єдності і щільності» віршового ряду (що був відкритий Ю. М. Тиняновим), який створює його «характерну ознаку – динамізацію мовленнєвого матеріалу» (переклад наш – Н.С.) [8, с. 67]. Динамізація поетичного мовлення проявляється в ущільненості й стислості тексту, у його більшій інформативній насиченості порівняно з іншими видами художніх творів. У комплексі різнорівневих мовних засобів та їхніх комбінацій, що створюють композиційну структуру поетичного твору, важливими називаємо власне граматичні засоби, що виконують композиційно-синтаксичну і виражально-естетичну функцію в тексті. Морфологічна домінанта, що акумулює однотипні морфологічні форми на обмеженому віршовому просторі, виступає важливою частиною композиційної структури твору. За мету ставимо з'ясування ролі морфологічної домінанти наказового способу дії дієслова в структурі цілісного поетичного твору, тобто встановлення того, якою є роль накопичення морфологічно однотипних одиниць у тексто- і змістотворенні.

У багатьох випадках дієслівні форми наказового способу дії дієслова виступають морфологічною основою поетичної молитви. Молитва – особливий жанр віршового твору, що перейшов до поезії з релігійного дискурсу. У поезії молитва як звернення «до відомої постаті – того, хто дає благодать» (переклад наш – Н.С.) [4, с. 127] виражає прохання чи побажання і є однією з «поетичних форм вираження вольових імпульсів мовця» (переклад наш – Н.С.) [Там само]. Поетична молитва, як і молитва релігійна загалом, використовується «для звернення до вищих сил з метою спонукання їх до виконання волевиявлення адресата, а також з метою вираження почуттів вірянина. У поета зберігається її невід'ємний компонент – прохання» (переклад наш – Н.С.) [5, с. 99]. Це прохання може бути не тільки за себе, але й за інших; благання про допомогу тим, хто страждає, і нужденним.

Наприклад, вірш Юлії Олефір «Боже, пошли во все семьи желанных детей...» [7, с. 122], морфологічну домінанту якого складає дієслівна домінанта

наказового способу дії, побудований як звертання до вищих сил про допомогу віднайти справжнє і повноцінне сімейне щастя: **Боже, пошли во все семьи желанных детей, / Просто услышь** все молитвы о маленьких крохах; **Боже, дай** шанс всем детишкам найти теплый дом, / **Не позволяй** ждать годами в холодных приютах, / **Пусть** они **вырастут** в ласке и **станут** потом / Любящим папой и нежною мамой кому-то. / **Боже, воздай** же по мыслям и вере всем тем; **Пусть** у всех пар, что так жаждут, **родится** дитя! / **Пусть** у всех деток **появятся** папа и мама. Морфологічну доміанту вірша складають дієслівні форми наказового способу дії, що виражені імперативними формами 2-ї особи однини і формами 3-ї особи множини та однини з часткою *пусть*.

У вірші Андрія Дементьєва «Молитва Шопена» молитовне звертання до Бога є проханням допомогти пережити розлуку з коханою жінкою: **Пощади** меня, Господи, / **От** любви **отлучи**; **Отлучи** от мучения / **Предстоящих** разлук; **Отлучи** от минувшего, / **Чтобы** боль отошла. // **От** улыбки божественной / **И от** слёз **отучи**. / **От** единственной женщины / **Отлучи**... [1, с. 196]. У тексті поетичної молитви наказовий спосіб уводиться «до більш складної комунікативної структури, і первинна функція наказового способу – прохання, звернене до вищої сили, – може набувати умовного характеру, перетворюючись на форму вираження волі, бажання, емоційної оцінки» (переклад наш – Н.С.) [4, с. 127]. Морфологічна доміанта наказового способу дії твору, що виражена імперативною формою 2-ї особи однини (*пощади, отлучи, погаси, отучи*), не лише актуалізує звернення автора до вищої сили із закликком про допомогу, але й виражає загальне прагнення ліричного героя відійти від тяжких спогадів, що у цьому творі актуалізовано повторенням родового відмінка з прийменником *от* і співвідносним префіксом з таким самим значенням у складі дієслів *отлучить* та *отучить*: **От** любви **отлучи**; **Отлучи от** мучения; **Отлучи от** минувшего, / **Чтобы** боль **отошла** // **От** улыбки божественной / **И от** слёз **отучи**. / **От** единственной женщины / **Отлучи**...

У вірші Євгена Євтушенка «Дай Бог!» [2] поетична молитва базується на повторенні ключової фрази *Дай бог*, що має у своєму складі імперативну форму

дієслова *дать*, яка виражає вигукове значення щирості й сильного побажання. Ключова фраза *Дай бог* поєднується з інфінітивами й керованими іменниками (*Дай бог слепцам глаза вернуть / и спины выпрямить горбатым. / Дай бог быть богом хоть чуть-чуть, / но быть нельзя чуть-чуть распятым. / Дай бог не вляпаться во власть, и не геройствовать подложно, / и быть богатым — но не красть, / конечно, если так возможно. / Дай бог быть тертым калачом, / не сожранным ничьей шайкой, / ни жертвой быть, ни палачом, / ни барином, ни попрошайкой; Дай бог лжецам замкнуть уста, / глас божий слыша в детском крике. / Дай бог живым узреть Христа...); іменниками, що виражають бажані об'єкти (*Дай бог поменьше рваных ран, / когда идет большая драка. / Дай бог побольше разных стран, / не потеряв своей, однако; Дай бог ну хоть немного Бога! / Дай бог всего, всего, всего /и сразу всем — чтоб не обидно... / Дай бог всего, но лишь того, / за что потом не станет стыдно...); підрядними частинами, що приєднуються сполучником *чтобы* і передають опис бажаної ситуації (*Дай бог, чтобы твоя страна / тебя не пнула сапожищем. / Дай бог, чтобы твоя жена / тебя любила даже нищим...).***

Вірш Артура Нойенця «"Глагольная" молитва» [6] побудовано на повторі форм імператива та інфінітива в сильній позиції вірша (імператив на початку рядка, а інфінітив – наприкінці), що не тільки актуалізують звернення автора до вищої сили із закликом про допомогу (*помоги мне*), але й виражають загальне прагнення ліричного героя виконати низку дій, спрямованих на пошук, усвідомлення та сприйняття певної інформації (*узнать, понять, принять, смириться*), а також на можливість донести цю інформацію до передбачуваного адресата або адресатів протягом життєвого шляху (*успеть, допеть, взлететь, не разбиться, дойти, донести*). Вірш побудований за допомогою 31 лексеми, 21 з яких представлена дієслівними формами. Дієслівна домінанта цього поетичного тексту експліцитна й відображена в назві твору «"Глагольная" молитва», що свідчить про усвідомлення автором здійсненої морфологічної селекції.

Висока конденсація грамам, відібраних автором за певною морфологічною ознакою, що призводить до формування морфологічної домінанти поетичного тексту, завжди пов'язана зі змістом і мотивами, що в ньому виражені. Поетична молитва як особливий жанр поезії передбачає наявність вираження бажаності у формі прохання чи звернення до вищих сил (*Боже, Господи, дай Бог*). Відбувається вираження того самого значення за допомогою різних граматичних засобів і морфологічних форм (форми наказового способу 2-ї особи однини, форми 3-ї особи множини / однини із часткою *пусть, дай бог* + інфінітив / іменник / підрядна частина зі сполучником *чтобы*), які є основою морфологічної домінанти твору. У випадку поетичної молитви морфологічна домінанта наказового способу дії, що передана різними граматичними формами, є виразником того самого значення звернення із проханням. Дослідження відкриває перспективи вивчення морфологічної структури віршового тексту та її здатності формувати художню структуру, сюжет і композицію ліричного твору.

Література:

1. Дементьев А. Д. Стихотворения. 5-е изд. М.: Эксмо, 2010. 448 с.
2. Евтушенко Е. «Дай Бог!». URL: <http://rupoem.ru/evtushenko/daj-bog-slercam.aspx> (дата звернення: 06.08.2014).
3. Золотова Г. А. Композиция и грамматика. *Язык как творчество*. Сборник статей к 70-летию В. П. Григорьева. М.: «ИРЯ РАН», 1996. С. 284–296.
4. Ковтунова И. И. Поэтический синтаксис. М.: Наука, 1986. 206 с.
5. Морозова М. А. Стихотворная молитва в творчестве С. С. Бехтеева (на материале стихотворения «Пошли нам, Господи, терпенье...»). *Пушкинские чтения*. 2015. № XX. С. 96–101.
6. Нойенц А. «"Глагольная" молитва» URL: <http://samlib.ru/a/artur/cerkovx.shtml> (дата звернення 27.11.2016)
7. Олефир Ю. Я – кошка. Стихи. Донецк: Издательство «Світ книги», 2013. 164 с.

8. Тынянов Ю. Н. Проблема стихотворного языка. Статьи. М. : Советский писатель, 1965. 301 с.